

VIDLJIVE I PRIKRIVENE SOCIOKULTURNE POSLJEDICE UNIFORMIRANOSTI SUVREMENOG TURIZMA

VLATKO JADREŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 316.73:338.48
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1999-11-12
Received

Dualitet suvremenog turizma odražava se u postojanosti pozitivnih društvenih i ekonomskih te u postojanosti negativnih i nepovoljnih društvenih i ekonomskih funkcija.

Ovaj rad istražuje uzroke i manifestacije jednog specifičnog i sve značajnijeg (po opasnostima) područja turizma koji govori o takozvanoj "drugoj", tamnoj, negativnoj, nepovoljnoj, konfliktnoj, pa u nekim elementima i patolozijskoj strani ove suvremene i prestižno značajne društveno-ekonomske pojave.

Istraživanje je segment jedinstvenog znanstvenog projekta autora prihvaćenog od strane Ministarstva za znanost i tehnologiju RH pod nazivom "Socijalna i ekonomska proturječja hrvatskog turizma", a odnosi se na istraživanje socijalnih i sociokulturnih negativnih pojavnosti u turizmu i turizmu Hrvatske.

Cilj i svrha rada i ukupnog istraživanja je da se dijagnosticiraju problemi, izvrši njihova sistematizacija te utvrde načini i mjere koje bi trebale relativizirati, umanjiti ili dokinuti dio ili cjelinu tih pojavnosti, sve u cilju da se afirmiraju i poboljšaju njegove pozitivne društvene i ekonomske funkcije i aktivnosti te postignu izdašniji i trajniji socijalni i gospodarski učinci.

Očiti primjeri raznih vidljivih i prikrivenih posljedica iz svjetskog turizma, citiranjem relevantnih izvora, opominju i sugeriraju hrvatskom turizmu na koji način "aktualizirati" ova pitanja u korist njenog turizma.

KLJUČNE RIJEČI: suvremeni turizam, uniformiranost ponude, vidljive i nevidljive posljedice u socijalnoj i sociokulturnoj sferi, lice i naličje turizma, potencijalizacija negativnih pojava u turizmu, individualizacija i globalizacija i turizam

Uvodne teze

"Turizam, razvijajući se, sam sebe uništava"
(H. Lefebvre)

Svaka pojava i djelatnost u svom nastajanju, djelovanju i razvoju rezultira dvojakim svojstvima. To su, s jedne strane, grupa pozitivnih elemenata i učinaka koji predstavljaju razlog njene postojanosti i, s druge strane grupa raznolikih negativnih elemenata i učinaka koji se pojavljuju kao vidljive ili prikrivene posljedice aktivnosti onih prvotnih.

Bilo koja društvena i u tom dijelu ekonomska aktivnost ima - poput Boga Janusa - dva lica, lice i naličje. Ono pozitivno ili korisno lice (koje je prevladavajuće) i ono negativno ili štetno - što čini njegovo naličje.

Za proizvodnju nekog proizvoda ili usluge uvijek su potrebni određeni izravni ili posredni troškovi koji za svoju rezultantu i posljedicu imaju različite negativne učinke. Vidljive (primjetne, manifestne, konkretne, mjerljive, materijalizirane) posljedice prisutne su više-manje kako kod aktivnosti koje se oslanjaju na korištenje prirodnih dobara tako i na aktivnosti koje su rezultat razvoja znanosti, tehnologije i inovacija.

Ekonomika resursa se oslanja i crpi prirodnu osnovu; privredni kapaciteti i mnogobrojne ljudske aktivnosti troše različita stečena dobra i pri tom kontaminiraju životnu i radnu sredinu; jedna aktivnost onemogućuje rast i razvoj druge; razvoj jednog područja onemogućuje razvoj drugog, društvena scena se socijalizira i desocijalizira, kultura ima svoj pandam u kulturizaciji ...

Kolizije, kontroverze i nedostatnosti su zakonitost i suština razvoja društva u cjelini. No, one su u isto vrijeme i poticaj traganja i razrješenja čovjeka usmjeren k njihovom smanjenju ili eventualnoj eliminaciji.

Proturječja su stalnost ljudskog života i ljudske zajednice odvajkada. Dapače, ona se danas još više povećavaju i prijete novim opasnostima.

Gdje je u svemu tome suvremeni turizam, onaj masovni i selektivni ili održivi?

Iz karakteristika turizma kao polifunkcionalne i polivalentne pojave te "epi" fenomena i procesa kristalizacije, iz društveno-ekonomskih kontroverzi i "sukoba" interesa, u turizmu se javlja veliki broj pozitivnih i isto tako veliki broj negativnih i nepovoljnih elemenata i funkcija. Djelatnost koja svoje impulse, krvotok i rezultate temelji na relacijama "čovjek i prostor" i njihovom međudodnosu, na cirkulaciji ljudi u izvandomicilnim prostorima, na sve intenzivnijem rastu i razvoju onog ekonomskog u njemu, sve je više opterećena različitim devijantnim pojavama i proturječjima. Ta ekspanzivna pojava ekspanzionalnog rasta putem procesa potencijalizacije (posebno negativnih

elemenata) sve više postaje bremenita različitim opasnostima koje je nagrizaju i postupno uništavaju.

Jednstrani i forsirani turistički razvoj, radi postizanja što većih gospodarskih rezultata, negativno se odražava na društvenom sociokulturološkom, prostorno-ekološkom i ekonomskom planu. Poznato je, naime, da se u turizmu upravo na najbolji način potvrđuje teorijska zakonitost "da svaka pozitivna turistička funkcija nosi u sebi klicu ili rezultat jedne ili više negativnih funkcija".

Proturječja suvremenog masovnog (više) i selektivnog (manje) turizma, s obzirom na njegovu interdisciplinarnost i društveno-ekonomsko-prostornu uvjetovanost, ponajbolje se mogu promatrati, dijagnosticirati i efikasno razrješavati utvrđivanjem i analizom uzroka i posljedica turizma u sferi dualnog i suprostavljajućeg djelovanja njegovih funkcija na sociološkom, kulturološkom, ekonomskom, prostornom i ekološkom planu.

Ono što je u njemu kao masovnoj pojavi pozitivno i korisno, prikazano je u velikom broju radova gdje su se istraživali i ocjenjivali faktori, uzroci i učinci dati kroz rast i razvoj njegova bića.

Ova analiza dat će odgovore "o drugoj strani tog lica", o licu koje je - kao posljedica njegova bića i uniformiranosti - opterećeno i inficirano svekolikim vidljivim i prikrivenim posljedicama u sociokulturnoj sferi¹ i to sve više što se turistički promet omasovljuje i stihijski razvija. Neke su strane turizma, naime, katkad tako negativne da ih ne mogu potpuno kompenzirati niti najpozitivniji njegovi efekti. S tim će se potvrditi dvojnost u turizmu očitovana u dijalektici proturječja gdje u pravilu jedna ili više pozitivnih funkcija izaziva i prati isto toliko onih negativnih.

Sve je to nastalo kao rezultat cjelokupnog procesa snažnog i hipertrofiranog razvitka turizma u razvijenom svijetu, koji se dakako nije mogao razvijati bez brojnih problema i svekolikih posljedica.

No, sve to ne znači, kako će na jednom mjestu u knjizi "Turizam i razvoj" (str. 143) komentirati B. Vukonić, da je svemu tome kriv turizam kao pojava i društveno-ekonomska datost, već su krivi i stvarni subjektivni činitelji određenih sredina koji svojim ponašanjem i radom dovode u pitanje sam turistički i ukupni društveni razvoj te sredine. To će s druge strane onda ukazati na važnost kadrovske ekipiranosti u turizmu i aktualnost izrečene sintagme Nicolas de Witt - kadrovi odlučuju ishod svega!

¹ Bez istraživanja njegove ekonomske sfere (koja je u tijeku) i bez istraživanja vezanih uz aspekte otuđenja/alijenacije, koju je isti autor izvršio u objavljenom radu pod naslovom "Turizam kao čimbenik novih oblika alijenacije", *Društvena istraživanja*, Zagreb, godina 7, br. 3(35), str. 447-459, 1998. Sva ova istraživanja sastavni su dijelovi autorskog znanstvenog projekta Vlatka Jadrešića pod nazivom "Socijalna i ekonomska proturječja hrvatskog turizma", pri Ministarstvu znanosti i tehnologije RH.

1. Neke proturječne i nepovoljne socijalne pojavnosti turizma

Turizam je imitacija očekivanog i željenog života.

Suvremeni turizam kao "*signum temporis*", kao znak vremena današnje civilizacije, ima u svojoj sociokulturnoj, tj. političkoj, moralnoj, odnosno psihološkoj, pedagoškoj i demografskoj strukturi veliki broj proturječja, tj. manifestnih i latentnih negativnih elemenata. Sfera tih posljedica je dvojaka i odnosi se na turiste kao privremene rezidente i na domicilno (živeće i radno) stanovništvo određenog područja.

Odavna je poznata činjenica tijesne duhovne povezanosti čovjeka s anbijentom gdje provodi svoj život. Navike, stavovi, stupanj kulture, moralno ponašanje i drugo - sve je to velikim dijelom povezano sa sredinom gdje čovjek živi. Seobe, posebno one turističke, međutim, dovode ljude u dodir s drukčijim pogledima te pružaju svakome priliku da preispita, dopuni ili izmijeni svoje ranije stavove i gledanja. S tog stajališta značenje današnjeg turizma, bez obzira o kakvim se utjecajima radi, izuzetno je i veliko. Bilo turistima, bilo njihovim domaćinima ili pak turističkim radnicima (kao trećem dijelu trolista), pružaju se mogućnosti za nove kontakte, nove spoznaje, doživljaje i iskustva.

Odlazeći iz svoje sredine turist želi da se odmori i oslobodi od uobičajenih poslova, briga i spona koje ga tamo vezuju. Mnogi pritom gube kontrolu nad sobom, dopuštaju udovoljavanje svim mogućim hirovima, porivima, instiktima i emocijama - bez obzira na ikakove moralne norme, što onda zbunjuje i obeshrabruje domaće stanovništvo. Ima turista koji se u stranom kraju počinju ponašati kao osvajači i gospodari, puni su zahtjeva i svakojakih pretenzija.

S druge strane, kao opasna tendencija kod dijela obogaćenog domaćeg stanovništva budi se duh gramzljivosti za novcem i težnja za lakim dobitkom. Dakako, ovdje bi se moglo nabrojiti još čitav niz vidljivih ili prikrivenih negativnosti koje se, poput distorzije i zaraze, šire s turističkim kretanjima. Tu ulaze razne marginalne pojave, razni iracionalni momenti i mnogobrojne ljudske degradacije: kriminal, prevare, prostitucija, tučnjave, šovinizam, snobizam, hedonizam, zatim ona izazivaju razna turbulentna stanja itd.

Turizam u svom životu problematizira različite pojave i stanja nastojeći ih "podrediti" svojim užim interesima. Putem pedagogije dokolice nastoji optimalizirati organizaciju i korištenje slobodnog vremena u korist vlastitih potreba koje ne moraju biti apriori društveno relevantne čovjekove potrebe. Turizam s jedne strane dezalijenira i reintegrira ličnost, ali je s druge strane u

isto vrijeme alijenira i unificira. U njemu se odražavaju specifični ljudski i sociološki problemi i popratne pojave što proizlaze iz privremenog usporednog položaja dviju različitih društvenih grupa - lokalnog radnog stanovništva i interkalarnog turističkog dokoličarskog stanovništva. Potom, turizam izaziva proces socijalne distorzije lokalnog stanovništva, točke psihološkog zasićenja mještana, proces akulturacije; izaziva socijalne konflikte (pasivni, aktivni i agresivni otpor prema turističkim posjetiteljima); izaziva ksenofobiju i demonstrativno i hvalisavo-ostentativno ponašanje. Turizam stvara poremećaje u načinu i ritmu života autohtonog stanovništva pod utjecajem masovnog sezonskog priliva turista te, kao što će se vidjeti, čitav niz direktnih ili indirektnih posljedica po razvoj ličnosti i društva u cjelini.

Neke od negativnih sklonosti koje se pojavljuju kod turista navode se u nastavku po izvorima Svete kongregacije za kler - Opći direktorij za dušobrižništvo turizma, Zagreb, 1969., br. 2: "... Kada čovjeku nedostaje zdrav ćudoredni odgoj, polazeći u turizam postaje rastresen, izgubljen i užurbani putnik, rob moćnih prometnih sredstava koja mu pruža sve veći tehnički napredak, površan, nesposoban za ljudske radinosti, pohlepni tražitelj užitaka i niskih doživljaja, spreman da zlorabi ponuđeno mu gostoprimstvo".

Jedna od najvećih i najsloženijih proturječnosti turizma, smatra Dragutin Alfier (1994) "zacijselo je u tome što on istovremeno može igrati i igra ulogu resocijalizacije i desocijalizacije suvremenog čovjeka. Takvo djelovanje turizma u dva sasvim suprotna pravca u stvari je uloga turizma u dezalijenaciji i alijenaciji suvremenog čovjeka dok ne radi i živi izvan urbane sredine, odnosno za vrijeme vandomicilne dokolice. Razmatranje ovih dviju dijalektički suprotnih funkcija turističke dokolice nije, kao uostalom ni bilanciranje ostalih povoljnih i nepovoljnih strana i učinka turizma, samo neka menihejska dilema, o dobru i o zlu, jer na žalost ima vrlo veliki broj primjera i dokaza i u svijetu i u nas koji svjedoče o očitim negativnim utjecajima turizma baš na ovom području njegova djelovanja". Komparativnom analizom utjecaja pozitivnih i negativnih socijalnih posljedica koje turizam izaziva u domeni resocijalizacije i desocijalizacije čovjeka, doći će se do hipoteze, pa čak i pouzdane tvrdnje, da se u posljednje vrijeme broj i učestalost faktora desocijalizacije bitno povećava i da je prerastao njemu suprotne faktore resocijalizacije.

Različiti su načini i putovi manifestacije faktora desocijalizacije te oblici potencijalnog rasta različitih vidljivih i prikrivenih posljedica koje turizam izaziva u društvenoj sferi. Neke od njih u spomenutom radu istaknut će Dragutin Alfier: "Ljudi koji ne znaju tjelesnoj i društvenoj relaksaciji za vrijeme odmora dati onaj sadržaj i važnost što ih zaslužuje poslije zamornog i frustriranog života u gradu provode vandomicilnu dokolicu u pretjeranom

uživanju, koja po intenzitetu često nalikuje na hedonističku groznicu. Takvi ljudi smatraju da je vandomicilna dokolica vrijeme u kojem mogu i trebaju zadovoljiti sve one užitke kojih se iz moralnih i društvenih obzira moraju odricati u ostalo vrijeme godine, pa se potpuno odaju perverzijama svake vrste, što ih tjelesno iscrpljuje i moralno degradira. Neki u hedonističkom pijanstvu za vrijeme vandomicilne dokolice idu tako daleko da gube ljudski dignitet. Oni, pak, ljudi koji su nesposobni za autoanimaciju, puštaju i traže da ih drugi zabave, pa se odaju pasivnom hedonizmu. Pri tom i jedni i drugi u zamjenu za isprazne užitke, momentalna zadovoljstva i iluziju sreće jeftino prodaju svoje teško stečeno i skupo plaćeno slobodno vrijeme".

Način provođenja turističke dokolice kao i njen vid različit je i u funkcionalnoj vezi s klasnim, socijalnim, nacionalnim, spolnim, dobnim, obrazovnim i drugim obilježjima, ali ne samo od toga, već i od same organizacije putovanja i boravka u dokolici (da li se radi o agencijskom ili individualnom gostu) ili pak u kojoj destinaciji se provodi turistička dokolica. Dalje, povijesni evolutivni put razvoja turizma sa stajališta socioloških obilježja izražavao je nastojanje višeg društvenog sloja/stratuma da se društveno i prostorno izdvoji od nižeg društvenog sloja. To su bile i ostale njegove trajne karakteristike, bez obzira da li se radilo o aristokraciji, buržoaziji, srednjem sloju ili bilo kojoj drugoj klasi. Ta socijalna segregacija ostavila je trajnu posljedicu u zategnutosti društvenih odnosa i potencirala svoje manifestacije i frustracije naročito putem masovnog i uniformiranog turizma. Ona produbljuje društveni jaz između sve bogatijih pojedinaca i turističkih središta i njihovog osiromašenog zaleđa i stanovništva tih područja. Tako se pojavljuju i nastaju svojevrzni *SLUMOVI* - četvrti pauperiziranog stanovništva.

S druge strane socio-psihološko-demografska analiza turističkog mjesta slikovito pokazuje da domaće, receptivno stanovništvo postaje marginalna kategorija u toj sredini, koje je osuđeno sve više na akulturaciju/prilagođavanje. Ono gubi svoj tradicionalni vid vrijednosti i ustaljene navike ponašanja, posežući za različitim iracionalnim efektima, mimikrijom, subkulturom, "ekspornom kulturom", folklorizmom, nevjerstvom, gubljenjem nacionalnog identiteta. Konflikti između interkalarnog i receptivnog stanovništva vrlo su česti a uvjetovani su i razlikama u statusu, dohotku, činjeničnoj situaciji (jedni se odmaraju a drugi rade). Ako se radi o nerazvijenoj regiji ili zemlji u koju dolaze i borave turisti, konflikti se još više naglašavaju. Jedni žive na rubu egzistencijalnog minimuma a drugi se vladaju kao moćnici i demonstrativni potrošači. Kod prvih se stvara osjećaj manje vrijednosti. Sve to, najčešće, izaziva razne druge moralne i socijalne destrukcije i patološke sindrome.

2. Jačanje nepovoljnih funkcija turizma na sociokulturnom planu

Velika pomicanja zbivaju se u sferi kulture i njenog subjektivnog i objektivnog identiteta. Tradicionalna i izvorna obilježja subjektivne i duhovne (naročito lokalne) kulture postupno nestaju ili se prilagođavaju kulturi i navikama turističkih rezidenata, čime se gubi kulturna motivacija i interes. Dolazi do iskrivljavanja subjektivne i objektivne kulture, do ugrožavanja dobara kulturne i ljudske baštine te do njihove komercijalizacije i ideologizacije. Masovna turistička kretanja, koja su prostorno i vremenski ograničena, ne prati u dovoljnoj mjeri razvijena turistička kultura - kao sintagma kulture u turizmu i turizma u kulturi, sa svim svojim podvrstama - kultura putovanja, ambijentalna kultura, kultura odmaranja i kultura poslovanja. Što je naposljetku s masovnom kulturom kao pandanom masovnom turizmu, koja je nastala također kao posljedica i produkt industrijske revolucije i koja putem sredstava masovnih i drugih oblika komunikacija opravdava i osvjetljava turističku artikulaciju i turistički interes značajan i za turista na privremenom domicilu i za matičnog rezidenta.

Ne znači li to, bez obzira što je kultura pokretački faktor u turizmu, da ona nije dovoljno i na pravi način uključena u inventar turističkih sadržaja i turističke destinacije. I konačno, što je s razvojem receptivne i inicijativne turističke kulture u takvim sociološkim i demografsko-turističkim sredinama?

Mnogo je posljedica razvoja masovnog ("totalnog") i uniformiranog turizma na sociokulturnom planu. Jednu od mogućih sistematizacija (ovdje nešto proširenu) dao je V. Jadrešić (1989) u radu "Plaidoyer za kulturu i turizam", odakle se prenosi:

"Ovom popriličnom popisu treba pridodati one funkcije i elemente u turizmu koje prilikom praktične primjene i upotrebe te spletom različitih uzroka i utjecaja dobivaju (djelomično ili potpuno) negativna ili nepovoljna obilježja, na koja se, međutim, putem osmišljenog procesa i politike kulturnog i turističkog razvitka, može pozitivno djelovati, kako na njihovo smanjenje tako i na samo ukidanje. Izdvajamo ovdje, sljedeće negativne elemente i proturječja:

- površnost kulturnog obogaćivanja (subkultura, instant kultura, masovna kultura itd.),
- psihosociološke osnove turizma kroz tri temeljne negativnosti: frustracija, poremećaji u sistemu vrijednosti i popuštanje socijalne kontrole,
- turizam kao faktor sve veće desocijalizacije čovjeka,
- socijalna distorzija domicilnog stanovništva,
- turizam razvija kult površnog življenja, putem težnje za lagodnim, bezbrižnim i neobaveznim životom,
- segregacija domaćih u korist inozemnih gostiju,

- turizam inducira neplansku izgradnju, posebice izgradnju kuća za odmor na atraktivnim turističkim lokacijama, uz povećanje socijalnih i nacionalnih konflikata,
- turizam izaziva pritisak na stambenu izgradnju, infrastrukturu, prijevoz, javne službe i druge usluge,
- kao rezultat sezonskog karaktera - turizam izaziva razne zdravstvene posljedice (AIDS i dr.),
- u turizmu se množe razne patolojske, destruktivne i marginalne pojave (npr. snobizam, moda, oponašanje, kič, rentijerstvo, šverc deviza, brzo bogaćenje, jačaju statusni simboli, kultura se potkrada, pojavljuje se turističko nasilje i ekscesi, kriminalitet, prostitucija, i to sve u svom potencijaliziranom obliku; raste buka, zagađenost okoliša ...),
- u turizmu prevladava tzv. pasivna kultura,
- turizam izaziva bujanje sezonskih i stalnih (u pravilu mehaničkih) aglomeracija,
- turizam izaziva razne devastacije i uzurpacije prostora te različitih prirodnih i antropogenih vrijednosti (npr. arheološki vandalizam),
- mijenja se i nestaje ambijentalna kultura,
- ljudski prostor pretvara se u mravinjak (okupacija prostora putem ekspanzivnih, agresivnih i destruktivnih oblika),
- socijalna segregacija - kao rezultat mogućnosti ili nemogućnosti korištenja godišnjih odmora,
- turizam biva podložan utjecajima raznih političkih i drugih ideologija te imanentnim procesima globalizacije, na uštrb individualizacije i identiteta,
- kadrovi često puta bivaju neljubazni i konfliktni (isto kao i turisti i domaće stanovništvo),
- stalno pomanjkanje turističke imaginacije,
- nastaje agresija kulturne unifikacije (od identiteta do kulturne internacionalizacije - globalizacije),
- turizam u kulturi i zabavi izaziva improvizacije i komercijalizacije,
- jača s nepovoljnim konotacijama local-partikularizam ili kampanilizam,
- turistički kriminal² - teški danak suvremenog turizma,
- turizam sve više postaje opterećen i drugim devijantnim pojavama i ponašanjima,

² Vidjeti u literaturi pod: A. CARIĆ i suradnici, *Turistički kriminalitet i njegova prevencija*.

- ekonomski efekti nanose štetu objektivnoj i subjektivnoj kulturi, uz ostalo jer turistička dokolica nije sociološki i psihološki istražena (proces opće komercijalizacije),
- turizam izaziva praktikizam, nanosi štetu kulturi te izaziva mnogobrojne opasnosti s prostorno-ekolojske naravi,
- inducira prometne nesreće, razne bolesti, traume, različita depresivna stanja, izaziva politički i drugi terorizam, povećava opasnosti od požara i drugih elementarnih nepogoda, u njemu kulminira slatki život, pijanstva, tučnjava, povećavaju se ne higijenski uvjeti života i usluživanja, javlja se demonstrativna potrošnja i nestašica roba, rastu cijene usluga i roba te slabi kvaliteta usluge, posebice u turističkoj sezoni". Raste turistička delikvencija, razni delikti, imovinska krivična djela, prekršaji i prijestupi.

Sve ovo navodimo kako bismo ukazali na nužnost i potrebu šire povezanosti kulture i turizma, ali i da spomenuto bude naš stalni memento da se sve ove negativnosti mogu ublažavati i liječiti samo svjesnom, organiziranom i kontinuiranom akcijom svih turističkih i društvenih segmenata određene sredine ili regije; da to bude stalna briga i zadatak svih nas u dotičnoj radnoj ili životnoj sredini, naša stalna briga i izazov u radu za poboljšanje postojećega.

Jer sav ovaj koloplet karakterističnog, zajedničkog, dvojnog, ali i proturječnog iz sfere kulture i turizma (i šire), bez obzira na njegove pozitivne ili negativne predznake, događa se na društvenoj pozornici pred mnogobrojnim i mnogoznačnim auditorijem, kao predstava koja traje i u koju su ugrađeni različiti mozaici naše duhovne, kreativne i reproduktivne svijesti i sposobnosti, znameniti tradicije i sadašnjosti ali, ne smijemo zaboraviti, i mozaici importnih vrijednosti različite provenijencije i razine. Segmenata je bezbroj po količini i po manifestaciji, a kvalitete nikada dovoljno i nikada s puno zadovoljstva.

Zadaci i dalje ostaju pred nama i s nama kao nedovršena priča i istina o susretu, simbiozi i koliziji onog "kulturnog" i "turističkog" - onog čovjekovog, što traje i izaziva, vuče dalje u neizvjesnosti ili pak u spoznaju, dostignuće ili nadu.

I kao što u ovom našem vremenu industrijskih revolucija, postindustrijskog i informatičkog društva te općeg procesa komercijalizacije ljudskih vrijednosti i otuđenja, mnoge humanističke pojave i ljudske aktivnosti dobivaju "drugacija" - često negativna - obilježja, to i KULTURA (npr. po uzoru na folklor kad kao turizam nerijetko prelazi u "folklorizam") može preći, utjecajem općih tendencija i subjektivnih faktora - u svoju negaciju i simplifikaciju i transformirati se u tzv. KULTURIZAM, dobivši tako "nove" nepoželjene atribute i supstance.

A upravo složen izraz *kulturizam*, ako bolje pogledamo, splet je etimologijske sraščivosti kulture i turizma, što izgleda (a na osnovi svega ovog kazanog) nije "slučajno", a zasigurno je indikativno.

Pred nama je - pred mnogim subjektivnim faktorima u kulturi i turizmu, a poglavito pred organizatorima turističkih i kulturnih djelatnosti - odgovoran zadatak, ali i latentna opasnost koja prijete kao Damoklov mač, da se to ne dogodi.

Nema sumnje da je najbolji lijek protiv takve zbilje te realnih tendencija i opasnosti, stalna, živa, profesionalna, stručno-znanstvena i osmišljena edukacija kadrova u kulturi i turizmu kako ona na razini osnovnog školstva tako i srednjoškolske i posebice fakultetske profilacije. Takvog školstva i educiranja koje će na humanističkim zasadama i obzorjima utemeljivati i graditi bolju društvenu i ekonomsku sadašnjost i budućnost.

No, valja se vratiti daljnjem nabranjanju i analizi socijalnih i kulturno-civilizacijskih posljedica koje izaziva masovni (u nekim oblicima i selektivni op. V. J.) turizam.

Od sve više priloga iz ove inače zapostavljene sfere, esej i osvrt Božene Rublek³ pod nazivom "Putujući kolonizatori" čini se uistinu poticajan i analitičan, te se prenosi, uz izvjesna kraćenja:

"U Madridu je početkom listopada - završena sedma skupština Svjetske turističke organizacije s koje je poručeno da je uz naftnu i automobilsku industriju turizam postao treća privredna sila svijeta. Prošle je godine u svijetu zabilježeno 340 milijuna turista, a ukupni prihodi od turizma iznosili su 115 milijardi dolara. Ove godine i turista i prihoda očekuje se još više. Turistički stručnjaci najavljuju fascinantna povećanja tih brojaka u idućem desetljeću. Dobar utržak, po njihovu mišljenju može im pokvariti samo terorizam i AIDS. Ne pada im na pamet da masovni turizam može pojesti i sebe sama. Naime u zemljama Zapadne Evrope - koje su najčešća odredišta "paket-aranžmana" - sve se jasnije izražava mišljenje da "turizam guta zemljišta, prirodu i kulturna dobra kao novi kolonizator i uništavatelj okoliša".

U Italiji smo ovih dana mogli gledati emisiju na privatnoj televiziji koju je vodio Giorgio Bocca pod nazivom "Progutani od turizma". Stravične slike hordi turista koje pustoše talijanskim kulturnim spomenicima, gradovima i morem izmjenjivale su se s mišljenjima kulturnih radnika, političara, filozofa i ekologa. Svi oni predviđaju katastrofalne posljedice masovnog turizma ukoliko se hitno nešto ne poduzme. Slično su intonirani i sve brojniji članci po novinama i napisi pod karakterističnim nazivima: "Novi barbari", "Turistička apokalipsa", "Zagađene Alpe", "Novi kolonijalizam" itd.

³ B. RUBLEK (1987): Putujući kolonizatori, Tjednik *Danas*, Zagreb, od 13.10.1987.

"Prema vojskama pokretnih dokoličara naših dana, antičke su seobe naroda bile tek malo bolji sindikalni izleti!" To kaže geograf i ekonomist i svojevrsni socijalni kritičar masovnog turizma Jost Krippendorf u svojoj inspirativnoj knjizi "Putujuće čovječanstvo".⁴ Ona je u prijevodu Štefanije Halambek objavljena u sveučilišnoj nakladi Liber, a značajna je prije svega po tome što Krippendorf istražuje nove oblike turizma, ali i društva (potaknut idejama Gorza, Iliča, Capre, Jungka, Schumachera), za razliku od onih "kritičara" kojih je najviše - i koji se zalažu za *status quo*, za neizmijenjen sistem industrijskog društva u kojem će masovni turizam biti i dalje značajna privredna grana, ali će među njegovim sudionicima biti mnogo više discipline, pa i primjene represivnih mjera.

Prastari čovjekov san o putovanjima, koji ovjekovječen u likovima Odiseja, Herakla, Menelaja, Slaada, u Gulliverovim putovanjima ili putovanjima Rabelaisova Pantagruela, simbolizira pustolovinu i traganje; za blagom ili spoznajom, za novim obzorima - sada je pretvoren u "organiziranu sterilnu pustolovinu koja se može kupiti, s punim pansionom, unaprijed utvrđenom cijenom i životnim osiguranjem". Današnje potrebe za putovanjem uglavnom je stvorilo društvo - kaže Krippendorf. Ljudi putuju jer se ondje gdje žive više ne osjećaju dobro; niti tamo gdje rade i niti tamo gdje stanuju. Da bi pronašli naknadu za sve ono što im nedostaje u svakodnevnom životu, za ono što su izgubili ili ne mogu pronaći, odlaze na put. Odlaze da bi se oslobodili društvene ovisnosti, isključili se iz svega i napunili rezervoare, da bi uživali u "neovisnosti i samoodlučivanju", stekli poznanstva, pronašli mir, te ponijeli malo sreće i kući. Zapravo, odlaze na put da bi živjeli, da bi preživjeli. Stoga je velika seoba u današnje vrijeme posljedica prilika kojima nas je "usrećilo" industrijsko društvo. Radimo, osim ostaloga i zato da bismo mogli otići na odmor, a na odmor odlazimo kako bismo ponovo mogli raditi. Skidamo začas jaram kako bi nas potom mogli što bolje upregnuti.

Turizam kao društvena terapija - nastavlja Krippendorf, djeluje kao ventil koji održava sposobnost funkcioniranja svakodnevnog života. On uravnotežuje ne pojedince, nego cijelo društvo i njegovu privredu. Dokazano je da ako čovjek uspije promijeniti životni okoliš i isključiti se iz svega, u njemu se rađa potreba da se nakon turističke nestalnosti vrati u ugodnu sigurnost svakidašnjice.

U masovnoj euforiji putovanja, oni koji ne putuju smatraju se gotovo izopćenicima iz društva. Putovanje je postalo društvenom normom. Ne pita se "kako ćeš provesti odmor?" nego "kamo putuješ na odmor?".

⁴ Jost KRIPPENDORF (1986): *Putujuće čovječanstvo*, Zagreb, Liber i Institut za turizam, prijevod, originalni naziv knjige: Jost KRIPPENDORF, Die FERIE NMENSCHEN (1984): *Für ein neues Verständnis von Freizeit und Reisen*, Verlag Zürich und Schwäbisch Hall, Orell Füssli.

Treba imati određene razloge ako se ne putuje. U društvu koje je opsjednuto putovanjima ponekad je teško opravdati ostanak kod kuće, a da se ne izgubi na društvenom ugledu. Tek za mali broj ljudi koji se bave zanimljivom, stvaralačkom i dinamičkom djelatnošću, koji sami određuju svoj dnevni rad i njegov ritam, kojima je praznik svaki dan koji si takvim odrede, putovanje nije obavezna godišnja terapija. Za sve druge to jest. Međutim, sve su brojniji znaci da turizam kojega označavaju kolone automobila, nervozni putnici, užarene ceste, zagađene plaže i sl. sve manje može djelovati kao terapija. Već smo sada svjedoci suprotnih efekata toga masovnog pokreta.

U novije su vrijeme u mnogim zemljama Europe i Amerike stvorene grupe za kritiku turizma. Posebno su žestoke postale kritike putovanja u zemlje u razvoju. Dakako, ne zato što se te zemlje posjećuju, nego zato što je nađen još jedan način da se one iskorištavaju i to vrlo jeftino. Iz zabrinutosti zbog teških društvenih i kulturnih posljedica turizma bogatih u zemljama siromašnih stvoren je gotovo pravi antituristički pokret u razvijenim zemljama. Njegove grupe organiziraju vlastite međunarodne seminare, protuskupove službenim turističkim kongresima, objavljuju knjige i dokumente, izdaju informativni materijal za turiste, priređuju izložbe, imaju vlastito glasilo. Cilj većine predstavnika toga pokreta, koji nastupa vrlo ozbiljno, nije posve ukinuti turizam, nego tražit drukčije oblike turizma. Od vlada se zahtijeva da nešto poduzmu dok se stvari još mogu kontrolirati. Uostalom, s takvim su zahtjevima izašli i predstavnici nekih afričkih i azijskih turističkih zemalja koje naročito smeta razularenost i bezobzirne navike turista koji im, hrpimice, dolaze. Stanovnike Sri Lanke, na primjer, najviše boli bezobzirno ponašanje turista u njihovoj zemlji, u hramovima i na povijesnim mjestima. Bez ustručavanja fotografiraju ondje gdje je zabranjeno, penju se po žrtvenicima, grobovima i spomenicima, te urezuju datum posjeta po Budhinim kipovima. Jedan je mjesni političar napomenuo kako to gosti sa Zapada zacijelo ne bi radili po rimskim katedralama ili londonskim i pariskim muzejima (On vjerojatno tada još nije, bio informiran o "likovnim intervencijama" turista po djelima starih majstora Rima i Atene, Pariza i Londona ...). Turistički radnici nekih zemalja Trećeg svijeta otvoreno priznaju da im je potreban turizam i da žele iz njega izvući što više dolara. Međutim, zalažu se za nalaženje turizma neke druge vrste jer "svoj narod ne žele pretvoriti u poslužitelje, svodnike i varalice".

U jednom grčkom tekstu o turizmu na Kreti piše i ovo: "Turisti su najpogibelniji neprijatelji jer ih čovjek treba. Ne mogu se jednostavno poubijati, kao što su se neprijatelji prije ubijali, ali, može se šutjeti". Ili, kada su potkraj sedamdesetih godina London preplavili turisti moglo se naići na Londonce što su nosili majice s natpisima *I am not a tourist*. "Evening Standard" objavio je zapaženu priču poznatoga dramskog pisca Johna

Osbornea, u kojoj on govori o Londonu kao o golemom turističkom smetlištu, nudeći odmah svojim "napaćenim" zemljacima i "rješenje" ... Pozdravljajte sve turiste na veličanstven australski način: Prvi pozdrav glasi "Zašto ste ovdje?, a drugi pitanje: "Kada odlazite?". Budite, poput Francuza, neuljudni, ne odgovarajte na pitanja i ne govorite nijednim drugim jezikom osim vlastitim, te se pravite da ne razumijete natucanje vašeg sugovornika." I u skandinavskim zemljama, Švedskoj, Norveškoj i Finskoj, već se dulje negoduje zbog neograničena inozemnog turizma. To je između ostalog stvorilo geslo: "Švedska Švedanima" i upozorenja turističkim radnicima poput ovog: "Sada morate obuzdati propagandu, da ovdje i za nas ostane mjesta! Osim toga, ne želimo da stanovništvo zbog turista hoda uokolo u starim narodnim nošnjama".

Ovakve izjave neki cinični turistički agenti nazivaju "pobunom domorodaca" dok sociolozi počinju ozbiljno razmatrati probudenu samosvijest domaćeg stanovništva. Ona najavljuje da će se s vremenom posvuda morati stvoriti nove koncepcije turizma. Mnogi se već danas za njega zalažu, traže kvalitetniji turizam, iako su svjesni svoje "utopijske nakane". Teza koju zastupaju jest da se tek humanizacijom svakidašnjice može doći do humanizacije turizma. "Tek će drukčije društvo i drukčije životne prilike u svakodnevnom životu proizvesti drukčije turiste!" Krippendorf kaže: "Ključ za humanizaciju putovanja jest suveren čovjek. Ne samo korisnik praznika, nego cjelovit čovjek. Čovjek koji poznaje sebe sama i svoje motive, kao i svoje turističke želje; koji je naučio kritički gledati na samoga sebe, u svjetlu znanja o tuđim kulturama, koji je završio neku vrstu unutrašnjeg putovanja i zbog toga postao skroman. Tek kad takav čovjek bude postojao i putovanje će biti čovječnije". Krippendorf se zajedno s pobornicima "antituričkog" pokreta i kritičarima masovnog turizma, zalaže za obrazovanog turista, za obrazovanje za turizam, ali isto tako i za razvijanje i unapređivanje onih vrsta turizma koji bi donosili najviše koristi svim sudionicima - turistima, njihovim domaćinima i turističkim poduzećima - a da to ne bude povezano s nepodnošljivim nepovoljnim ekološkim i društvenim posljedicama".

Sve do sada rečeno, nema sumnje, plastično potvrđuje misao i tvrdnju da turizam i snažno i sve više zabrinjavajuće narušava te izobličuje čovjekov moralni i etnički kredo a time, s druge strane, postaje sve izrazitije - vlastita negacija.

O kulturološkim posljedicama turizma faktografski i autoritativno govori u studiji "Ekonomске i kulturološke posljedice turizma" Antony S. Travis:⁵

"Tretirajući ovu problematiku, Pearce s pravom citira Lundgrenu koji ističe da: 'društvene implikacije turizma variraju zavisno o razlikama između

⁵ *Naše teme*, broj 9, Zagreb, 1983., str. 1309-1312. (prevod: T. Hitrec).

posjetilaca i domaćina s obzirom na njihov broj, rasu, kulturni ili socijalni status". Može postojati više kultura u receptivnoj zemlji, kao i više "turističkih kultura" koje se susreću istodobno i na istom mjestu, pa se prema tome ni kulturološke posljedice turizma ne mogu promatrati jednoznačno kao "kultura domaćina" i "kultura posjetilaca". Relevantnom determinantom pri tom valja smatrati stupanj društvenog, ekonomskog i političkog razvoja receptivne zemlje, tj. da li je riječ prvenstveno o inozemnim turistima iz sasvim različite sredine ili pak o domaćim posjetiocima iz te iste sredine.

Vrlo često novooslobodene, nezavisne, do jučer kolonijalne zemlje prihvaćaju turiste iz Europe, što nameće niz složenih društveno-ekonomskih problema. Tako su Hash i Perez u svojim radovima tretirali turizam kao oblik neokolonijalizma i ukazivali na kvantitativne i kvalitativne promjene nastale pod utjecajem inozemnog turizma u zemljama u razvoju. Komercijalizacija i potrošački mentalitet što ih je dijelom izazvao i turizam dovode do ograničene interakcije u smislu društvenih veza između domaćina i stranih turista. Taj odnos postoji u obliku "neravnopravne koegzistencije", pri čemu turizam vrši funkciju "alternativnog izvora prihoda". Loukissas govori o inozemnom turizmu što ga koriste strani bogataši i buržoazija iz razvijenih zemalja kao sredstvo eksploatacije, kako resursa tako i siromašnih naroda u zemljama u razvoju. U svom istraživanju u Grčkoj, isti autor tvrdi da je: "društvene i kulturološke efekte (turizma) teže kvantificirati nego one ekonomske" te da: "Turizam u svojim sadašnjim oblicima ugrožava prirodnu i društvenu strukturu zemalja trećeg svijeta i uvelike zaoštava socijalne sukobe potencirajući jaz između bogatih i siromašnih. Turizam dovodi do pojačane nejednakosti u razdiobi bogatstva što ga stvara."

Radovi Loukissasa ilustriraju konfliktne situacije logično izazvane različitim vrednovanjima i interpretacijama ponašanja pripadnika subkultura u receptivnim zemljama, s jedne strane, i pripadnika turističkih subkultura s druge. Pored toga, autor ističe i kratkotrajnost odnosa između domaćina i posjetilaca u turizmu.

Naredna tabela prikazuje neke od pozitivnih odnosno negativnih posljedica razvoja turizma društvenog i kulturološkog karaktera što ih navode brojni autori:

Tabela 1. *Pokazatelji koristi i troškova kao rezultata socio-kulturnih posljedica turističkog razvoja*

KORISTI	TROŠKOVI
A) Društvene	A) Društvene
<ul style="list-style-type: none"> - posjetioci bolje upoznaju kulturu receptivne zemlje: njenu glazbu, umjetnost, pa i jezik - posjetioci stječu bolji uvid u stanje u receptivnoj zemlji koja dobiva na ugledu - razvijaju se društveni kontakti, nove ideje, vrijednosni sustavi, načini života 	<ul style="list-style-type: none"> - degradiranje kulture receptivne zemlje - neprihvatljiv tempo i zamah kulturnih konflikata i promjena - bogati posjetioci dolaze u siromašne sredine i stvaraju napetost - pritisci za promjenom društvenih vrednota, običaja, navika, oblačenja i oblika ponašanja - nanose se štete kulturnim sistemima i izvorima te kulture; ugroženi su jezici manjina - komercijalizacija kulture i uvođenje potrošačkog mentaliteta u društvo - narodna umjetnost i običaji se pretvaraju u kič - ugrožene su mnoge prave vrednote i ideali
B) Kultura receptivne zemlje	B) Kultura receptivne zemlje
<ul style="list-style-type: none"> - se razvija jer se traže tradicionalni oblici zabave, umjetnosti, zanatstva, glazbe i sl. 	<ul style="list-style-type: none"> - gubitak autentičnosti i stabilnosti - gubitak kulturnog ponosa - mijenja se statusni odnos kulture domaćina i gosta - promjene u potrošnji - ekspanzija hazarda, prostitucije, alkoholi-zma, narkomanije, krađa i drugih poroka
C) Pozitivna uloga posjetilaca u smislu	C) Pozitivna uloga posjetilaca u smislu
<ul style="list-style-type: none"> - raspoloživosti ponude koja inače ne bi služila i stanovništvu, te veće mogućnosti društvenih kontakata i aktivnosti zbog prisutnosti turista - poticaja u odgojnom i obrazovnom procesu - stimuliranja zaštite povijesne baštine i njene prezentacije u turizmu - pojačanih društvenih veza i iskustava - međusobne razmjene tekovina kulture te promicanja mira i razumijevanja - stjecanja novih iskustava, ideja i proširenja kulturnih horizonata 	<ul style="list-style-type: none"> - kratkotrajni i prolazni društveni kontakti s posjetiocima nemaju stvarnu dublju važnost - ekspanzija masovnog turizma smanjuje mogućnost kontakta i njihovu vrijednost - mogući nesporazumi, sukobi, moralna degradacija - potencijalne zaraze - posjetioci ne poznaju domaćine, njihovu kulturu i jezik, niti imaju razumijevanja za njihove probleme

Uvid u pojedina istraživanja o kulturološkim implikacijama turizma u receptivnim zemljama ukazuje na to da problemi proizlaze iz obujma turističkog prometa te statusa i stavova posjetilaca u odnosu na domicilno stanovništvo. Neki autori su se bavili tom problematikom općenito kao npr. Nash koji promatra turizam kao imperijalizam, Perez koji ga svodi na probleme nerazvijenosti, ili Goldsmith koji govori o turizmu kao izvoru zagađivanja okoline.

Kulturološke posljedice turizma u odnosu na određen teritorij i kulturu valja promatrati u njihovoj vremenskoj dinamici i s obzirom na specifične parametre. Već su spomenuta istraživanja Whitea o utjecaju turizma na jezičnu situaciju u Švicarskoj, te studije Butlera i Broughmana o tom utjecaju na seosku kulturu otoka Skye u Škotskoj. Dodatne informacije pružio je nadalje Cohen koji je istraživao taj utjecaj na plemena u planinama Tajlanda, kao i među utjecaje višeslojne kulture turista i dviju kultura u Izraelu kao receptivnoj zemlji.

Raniji Fraserov rad o Španjolskoj, o negativnim posljedicama razvoja turizma na seoske zone u blizini obale, pokrenuo je pitanja koja su kasnija istraživanja OECD-a primijenila ponovno na istu zemlju, pa zatim i na Grčku i još neke. Dva istraživanja (*Case-studije*) Loukissasa i Voutisa o kulturološkim implikacijama promjena pod utjecajem turizma na otoku Iosu daju nam zaokruženu sliku tih promjena u vremenskoj dimenziji. Zanimljive dokaze o tome pružio je i Marshall istražujući turističku kulturu radnika, njihov sustav vrednota i želja, dok je Frater ispitivao motivacije i stupanj zadovoljstva turista srednje klase. Ranija istraživanja na Karibima što su ih inicirali Nash i Bryder predstavljaju proturječe novijim istraživanjima kulturoloških posljedica turizma na život nekih otočkih općina u Hrvatskoj.

Uzajamna povezanost turizma kao aspekta kulture i uopće ponašanja posjetilaca, s jedne, te načina života, vrijednosnog sustava, rada i slobodnog vremena domaćina, s druge strane, predstavlja problem koji se tek počeo osvijetljavati. Radovi Bella i Shivjre pokrenuli su ta pitanja, no ona se potpunije obrađuju u literaturi i sociologiji slobodnog vremena, koja se tek počela razvijati. Ubuduće stoga oslonce valja tražiti u radovima o teoriji kulture, slobodnog vremena i suvremenijih promjena uopće. Turizam je upravo najizravnije povezan s korištenjem dijela slobodnog vremena i težnjom učesnika da ono bude što sadržajnije i uspješnije.

No usud od agresije sociokulturne unifikacije turizma i nadalje ostaje te se za njega može s puno razloga upotrebiti ova simplifikacija jednog francuskog novinara: "Pred internacionalizacijom kulture mnoge zemlje danas zvone na uzbunu, jer je to zapravo amerikanizacija koja moćnim i masovnim medijima diljem planete razastire 'American way of life' i naravno Paju Patka i

njegovu porodicu a odmah zatim i žvakaću gumu ... Glavna briga Francuske i Europe je da se spase 'američke kulture aerodroma i konzerve'".

Usud se nadalje problematizira kada se znade da jedna od očitih i trajnih posljedica masovnog turizma jest dosta velika zategnutost društvenih odnosa. Ta se zategnutost pogoršava i zbog činjenice da domicilno stanovništvo praktički ne može sudjelovati u turističkim tokovima.

Turistička mjesta, potpuno ili u većoj mjeri orijentirana na njemačke, talijanske, austrijske, britanske i druge turiste, sa svojim promidžbenim porukama i jelovnicima na stranom jeziku, stranim nazivima hotela i restorana, stranim zabavnim sadržajima i kioscima s inozemnim tiskom, uz sve pozitivne konotacije i potrebu uključivanja "individualnog u globalno", u isto vrijeme tretiraju domaće žitelje kao strance u vlastitom kraju, kao građane drugog reda ...

3. Zaključna razmatranja i teze

Svi ovi evidentni negativni, nepovoljni i proturječni primjeri, kao i još mnogi slični, koji se stalno generiraju i pojedinačno nastaju, nisu, međutim, samo karakteristični i postojani u tzv. sociokulturnoj, već i prostornoekološkoj, organizacijskoj, poslovnoj i ekonomskoj sferi, i to na individualnoj-mikro te globalnoj(općoj)-makro razini. Oni nastaju, rastu i množe se po aritmetičkoj i geometrijskoj progresiji i u zavisnoj su vezi s karakteristikama i stupnjem razvoja društveno-ekonomskog sustava jedne zemlje ili turističke regije i destinacije.

Kako je suvremeni turizam odraz i zrcalo socijalnog, kulturnog i gospodarskog razvoja neke zemlje, to on, uz postizanje pozitivnih društvenih i ekonomskih rezultata (i to bez sumnje u mnogo značajnijoj mjeri), isto tako generira i rezultira negativnim i nepovoljnim posljedicama i rezultatima, i to proporcionalno stupnju (ne)razvijenosti pojedine zemlje.

To znači, ako paradigmatično usporedimo turizam jedne visoko razvijene zemlje (Austrije npr.) s turizmom jedne zemlje u razvoju i srednje razvijene zemlje (Hrvatske npr.), da će takozvane negativne i nepovoljne posljedice i rezultati od turističkog prometa i putovanja biti apsolutno i relativno manji u Austriji, odnosno veći u Hrvatskoj, jer će Hrvatska imati znatno manje mogućnosti svojim faktorima ulaganja u poboljšanje sveukupne turističke ponude i usluge te sveukupnog turističkog i kulturološkog okruženja, utjecati na smanjenje uniformiranosti i siromaštva domaće turističke potražnje i ponude, nego li će to moći učiniti Austrija, koja ima nekoliko puta veći nacionalni dohodak po glavi stanovnika od Lijepe naše.

U tome je bit, aktualnost i problem dijagnoze i rješenja ovog značajnog pitanja turističke teorije i prakse pojedine destinacije i turizma u cjelini.

Literatura

- ALFIER, D. (1994): *Turizam - izbor radova*, Zagreb, Institut za turizam.
- CARIĆ, A. i suradnici (1981): *Turistički kriminalitet i njegova prevencija*, Biblioteka Pravnog fakulteta Split.
- COHEN, E. (1979): *A Fenomenology of Tourist Experiences Sociology*, 13, 179-210, London.
- IVOŠ, E. (1998): *Izazovi moderne državi*, Zadar, Sveučilište u Splitu.
- JADREŠIĆ, V. (1989): Plaidoyer za kulturu i turizam, *Radovi-razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, (5), Filozofski fakultet Zadar.
- JADREŠIĆ, V. (1992): *Prednosti selektivnih vrsta turizma - potreba i mogućnosti njihova razvoja na Zadarsko-Šibenskoj regiji*, Doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Zagreb.
- JADREŠIĆ, V. (1998): "Masovnost" i "selektivnost" u hrvatskom turizmu, *Radovi-razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, God/Vol. 37(14), Filozofski fakultet u Zadru, str. 157-171.
- JURIĆ, B. i JURIĆ, B., Jr. (1998): *Sociologija turizma*, Zadar.
- KRIPPENDORF, J. (1986): *Putujuće čovječanstvo*, Zagreb, Liber i Institut za turizam - prijevod.
- Naše teme* (1983), časopis za društvena istraživanja, broj 9, Zagreb.
- RUBLEK, B. (1987): Putujući kolonizatori, Tjednik *Danas*, Zagreb, od 13.10.1987.
- VUKONIĆ, B. (1987): *Turizam i razvoj*, Zagreb, Školska knjiga.

Vlatko Jadrešić: VISIBLE AND HIDDEN SOCIOCULTURAL
CONSEQUENCES OF THE UNIFORMITY OF CONTEMPORARY
TOURISM

S u m m a r y

The duality of contemporary tourism is reflected in the stable distribution of , on the one hand, positive and, on the other, negative and unfavourable social and economic functions.

The paper investigates the causes and the manifestations of a specific and more and more significant (regarding its immanent dangers) field of tourism which speaks of the so-called "other", dark, negative, unfavourable, conflictual, even pathological in certain elements side of this contemporary and prestigious-important social-economic phenomenon.

The investigation is a segment of the author's scientific project which has been accepted by the Croatian Ministry of Science and Technology entitled "Social and Economic Contradictions of Croatian Tourism" and which will investigate the social and sociocultural negative phenomena in tourism both in Croatia and elsewhere.

The aim and purpose of the project is to diagnose the problems, to systematise them, to establish the ways and measures to relativise, alleviate or uproot a part or the totality of these phenomena all with the purpose to affirm and advance its positive social and economic functions and activities in order to achieve more permanent and lucrative social and economic effects.

Various examples of visible and hidden consequences from world tourism culled from the relevant sources warn and make suggestions to Croatian tourism how to "actualize" this question for the benefit of tourism in Croatia.

KEY WORDS: contemporary tourism, the uniformity of supply, visible and hidden consequences in the social and the socio-cultural domain, the favourable and the unfavourable aspects of tourism, the potentialization of the negative phenomena in tourism, industrialization and globalization and tourism